Theo Knippenbergs

mini-Bulkboek®
DIGITAAL
literaire klassieken - reeks gouden eeuw

Liefde en seks in de Gouden Eeuw

De mooiste *liefdesemblemen*
van o.a. Jacob Cats en Pieter Cornelisz. Hooft

ISBN: 978-9-08350-240-3

Liefde en seks in de Gouden Eeuw

De mooiste *liefdesemblemen*
van o.a. Jacob Cats en Pieter Cornelisz. Hooft

De Liefdesemblemen in dit bulkboek, door een jonge dichter als P.C. Hooft of de wijze 'Vadertje' Cats, geven een goed beeld hoe er in onze Gouden Eeuw door gerenommeerde schrijvers geschreven werd over liefde en seks.
Deze bundel sluit daarmee aan bij het 'Wonderlicke Avontuer van twee Goelieven', het prachtige liefdesverhaal uit de 17e eeuw dat recent werd herontdekt en voor bulkboek hertaald door prof. em. E.K. Grootes.
De toelichting in dat bulkboek door Eddy Grootes over 'Liefde in de 17e eeuw' is ook zeker voor deze bundel van toepassing.
Theo Knippenberg

Klik hier voor een digitale les (in 54 schermen en 25 vragen) over de Liefdesemblemen, en lees hoe de Nederlandse jeugd over liefde en seks werd voorgelicht in de 17e eeuw.

Meer lezen over Liefdesemblemen in de Gouden Eeuw op *literatuurgeschiedenis*.

Video: Liefde in de jongerencultuur van de Gouden Eeuw

Colofon

Deze Liefdesemblemen zijn geselecteerd, geredigeerd en ingeleid door Els Stronks, senior-docent en onderzoeker aan de Universiteit Utrecht en drijvende kracht achter het Emblem Project Utrecht
Dit bulkboek is vormgegeven door Natascha Frensch (www.natascha-frensch.nl) en samengesteld door Theo Knippenberg voor BruutTAAL Educatieve Uitgeverij (bulkboek@bruuttaal.eu)

Liefdesemblemen in de 17e eeuw

Aan het begin van de Nederlandse Gouden Eeuw, zo rond 1600, verschenen op de Nederlandse boekenmarkt – die het gebied bestreek van wat nu België en Nederland is – prachtig geïllustreerde boekjes.

Het ging om zogenoemde 'embleembundels', verzamelingen van provocerende, prikkelende teksten ***(subscriptio's)*** met vaak cryptische afbeeldingen ***(picturae)*** en korte titels ***(motti)***. Als literair genre was het embleem uitgevonden in 1531, toen een Italiaanse uitgever besloot om een bundel gedichten van Andrea Alciato van illustraties te voorzien. Dat concept sloeg onmiddellijk aan onder een geleerd publiek, dat al snel overal in Europa over herdrukken van Alciato's ***Emblematum liber*** kon beschikken en waarvoor ook al snel nieuwe embleembundels werden gemaakt. Niet alleen geleerden smulden van het soort puzzeltjes dat de emblematiek bood. Voor het minder geletterde publiek werden eenvoudigere, in de landstalen geschreven embleembundels gemaakt die net zo populair werden.

Een verklaring voor de populariteit van het embleem moet gezocht worden in de manier waarop indertijd in West-Europa de relatie tussen werkelijkheid en kunst werd beleefd: de literatuur en schilderkunst werden in staat geacht de diepere, goddelijke betekenis te duiden van datgene wat het menselijke oog kon zien. Het embleem speelde op deze verwachting in door cryptische afbeeldingen aan te bieden waarvan de betekenis in de bijbehorende teksten werd verdiept en verklaard.

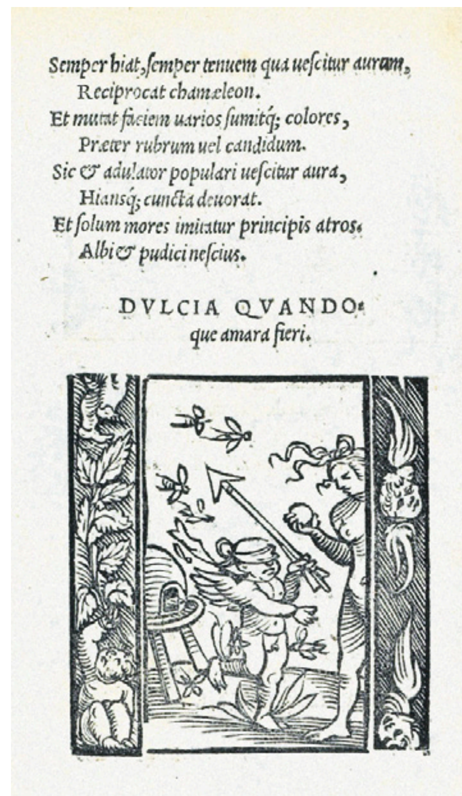
Toen het publiek zich verbreedde, werd het emblematische genre meer en meer toegesneden op de specifieke wensen van bepaalde groepen lezers. Het embleem bleek een goed middel om identiteiten van die groepen te vormen en verspreiden. In de Nederlanden ontstond speciale interesse voor emblemen over de liefde, speciaal bedoeld voor de opgroeiende jeugd.

Liefdesemblemen:

Door jonge dichters voor jonge lezers

Voor de bloei van juist dat soort liefdesemblemen zijn verschillende verklaringen gevonden: sommige dichters, zoals Pieter Cornelisz. Hooft, waren zelf jong toen ze liefdesemblemen maken, en dichtten over een onderwerp dat hen ook zelf op dat moment na aan het hart gelegen zal hebben. Daar kwam bij dat de groep opgroeiende jongeren in de economisch florerende Nederlanden – en dat gold dat met name voor het noordelijke deel, de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden – steeds meer geld te besteden had. Ze konden de embleembundels zelf kopen, of door hun ouders laten aanschaffen, of aan elkaar als geschenk geven. Die groep Noord-Nederlandse jongeren werd bovendien geconfronteerd met een verschuiving in de normen en waarden rond het huwelijk en de liefde. De Republiek maakte zich los van het katholieke verleden, en van de katholieke kerk die de opvattingen over dergelijke zaken bepaald had, en er was behoefte aan vermakelijke maar leerzame teksten waarin een nieuwe moraal werd uitgedragen.

Helemaal nieuw was het niet wat er in de Nederlanden gebeurde. In de 1531-editie van Alciato's ***Emblematum liber*** was ook al enige aandacht aan het thema 'liefde' besteed. Cupido verscheen in een aantal emblemen ten tonele, bijvoorbeeld in embleem nummer 88, waarin hij bij zijn moeder Venus komt klagen dat hij gestoken is door bijen:

Semper hiat, semper tenuem qua uescitur auram,
Reciprocat chamæleon.
Et mutat faciem uarios sumitq; colores,
Præter rubrum uel candidum.
Sic & adulator populari uescitur aura,
Hiansq; cuncta deuorat.
Et solum mores imitatur principis atros.
Albi & pudici nescius.

DVLCIA QVANDOQVE AMARA FIERI.

Zoet wordt soms bitter

Cupido was verdwaald van zijn moeder, en bevond zich op een afstandje van haar, maar jullie kwamen op haar af, o vreselijke bijen! Hij kwam naar jullie, denkend dat jullie onschuldige gevleugelde wezens waren. Maar een medogenloze adder zou nog niet zo gemeen zijn als jullie. In plaats van honing te geven, steken jullie. Ach, die pijn, maar ja, zonder die pijn is er geen plezier!

Het feit dat Cupido, god van de liefde, nu eens slachtoffer is van steken – in plaats van de mensheid prikken uit te delen met zijn liefdespijlen, wordt hier gebruikt om de lezer een lach te ontlokken, en tegelijk een les mee te geven. De liefde kan niet zonder lijden. Wat viel er voor Nederlandse jongeren uit die tijd nog meer via de emblemen over de liefde te leren?

1. Cupido in Nederlandse gedaante

De eerste Nederlandse liefdesembleembundel die op de Nederlandse markt verscheen was de bundel ***Quaeris quid sit amor?*** [Vraag jij wat liefde is] (1601), van de Leidse hoogleraar Daniël Heinsius. Sommige delen van de teksten bij de afdelingen waren in het Latijn opgesteld, maar de ***subscriptio*** (de meest omvangrijke tekst van een embleem) was in het Nederlands geschreven. Die eerste bundel ademde de sfeer van het petrarkisme, een op de Italiaanse dichter Petrarca teruggaaande literaire traditie waarin de man altijd het slachtoffer van de liefde is – en van een ijskoude, dodelijk onbewogen geliefde. Maar er zaten, zeker in de afbeeldingen, ook elementen in die de Nederlandse jeugd aan hun eigen omgeving deden denken.

Daniel Heinsius, Emblemata amatoria. Leiden 1601.

Ni spirat immota

Hetgeen dat mij verheugt, moet ik van buiten halen;
hetgeen dat mij beweegt, moet van een ander dalen,
of anders sta ik stil. Ik moet wel stille staan.
O, dat de wind eens kwam; dan kon ik weder gaan.
Dat hare adem slechts (de oorsprong van mijn leven)
uit hare blijde mond een windeke wou geven
op mijn beladen hart, tenminste van opzij.
Nu ben ik zonder haar, nu ben ik zonder mij.

Stat mola non moto non mota volatica vento:
Sic tua ni spiret gratia truncus ero

Zonder wind geen beweging

Dat wat mij verheugt, moet ik van buiten halen.
Dat wat mij beweegt, moet ik van een ander krijgen,
of anders sta ik stil. Ik moet wel stil staan.
Kwam de wind maar, dan kon ik verder gaan.
Als uit haar mond haar adem, de oorsprong van mijn leven, maar een klein briesje zou geven op mijn beladen hart, al was het van opzij.
Nu ik zonder haar ben, ben ik niet mezel

Een windmolen staat onbeweeglijk als er geen wind staat.
Zo sta ik stokstijf stil als jouw genade me niet toeblaast.

2. Cupido overklast de Italianen

In een tweede bundel die diezelfde Daniel Heinsius in 1613 publiceerde, het ***Ambacht van Cupido*** geheten, kreeg de Nederlandse jeugd nog duidelijker te horen wie zij was, en waar zij trots op diende te zijn. Kenmerkend voor die bundel zijn de realistische, Nederlandse achtergronden waartegen Cupido's optreden wordt geplaatst. Op dit embleem is Cupido te schaats te zien, in een omgeving met bruggetjes en kanaaltjes. Heinsius gebruikt dit beeld om te betogen dat de Romeinse/Italiaanse god van de liefde in de Nederlanden de kunst van het beminnen pas echt onder de knie heeft gekregen. Indirect betoogt hij zo ook dat niet de Italiaanse (Petrarca), maar de Nederlandse liefdespoëzie serieus genomen zou moeten worden in Europa. Het advies voor goed gedrag in de liefde vindt de lezer aan het eind: wie niet terdege oefent in de liefde, zal merken dat hij het spoor snel bijster raakt. Zal dit advies veelvuldig te oefenen in de liefde voor zowel mannelijke als vrouwelijke lezers bedoeld zijn?

Daniël Heinsius, Cupido's ambacht. Leiden 1613.

In lubrico

Cupido leert het spel dat Holland heeft gevonden
Hij poogt te gaan op het ijs, hij heeft twee schaatsen aan.
Hij heeft twee ijzers scherp aan zijne voet gebonden,
Waarmee hij, naar hij denkt, op 't water vast zal staan.
Het ijs zelf dat is glad, de ijzers glad daartegen:
men valt dus makkelijk om, of zelfs 't water in.
Met 't vrijen gaat 't net zo: wie zich daarvan terdege
niet zeer bewust nu is, die duizelt 't in de min.

Op glad ijs

Cupido leert het spel dat in Nederland is uitgevonden. Hij probeert het ijs op te gaan, met twee schaatsen aan. Hij heeft de scherpe ijzers van zijn schaatsen aan zijn voet gebonden, en denkt daarmee stevig op het water te staan. Het ijs is glad, en de ijzers die er tegenaan komen ook. Men valt dus gemakkelijk om, of zelfs in het water. Met het zoeken van een liefje gaat het net zo: wie zich daarvan niet terdege bewust is, wordt door de liefde volledig in de war gebracht.

3. Het emblematische spel

Het emblematische genre, alle embleemboeken die overal in Europa verschenen nadat Alciato's ***Emblematum liber*** zo'n succes geworden was, waren gebaseerd op de principes van de herhaling en variatie. Maakte Alciato een embleem waarin Cupido, bijen en honing een grote rol speelde, dan deed Heinsius dat ook. In dit soort emblemen zie je glimpen van specifiek Nederlandse opvattingen over de liefde, zoals je in de eerste emblemen al zag. Het petrarkische model overheerst echter. Het bestaan van zo'n literair model, en het schrijven van emblemen binnen zo'n literair model geeft wel te denken: als de mannen steeds in de literatuur steeds het slachtoffer waren van de koude, berekende vrouwen, hoe werd dit literaire spel door de lezers van toen beleefd? Waren die emblemen bijvoorbeeld voor jonge mannen en jonge vrouwen net zo leuk om te lezen?

Daniel Heinsius, Emblemata amatoria. Leiden 1601.

De douceur amertume

Het honing zoude zijn zoet boven alle zaken
Waart dat de liefde niet nog zoeter placht te smaken.
De galle zoude zijn het bitterst' dat men vindt,
Waart dat men niet en vond dat loose VENUS kind.
Zes ponden bitter gal met honing overstreken
Is wat men liefde noemt, waarvan de mensen spreken,
Het zoet komt uit het zuur, het zuur komt uit het zoet.
Dat droeve blijdschap t'zaam, en blijde droefheid voedt.

Vidisti alveolis si fortè absynthia nasci,
Sic specie dulci torquet amarus amor.

Bittere zoetheid

Honing zou het allerzoetst zijn, ware het niet dat de liefde doorgaans nog zoeter smaakt. De gal zou het allerbitterst zijn wat er te vinden is, als Venus' doortrapte kind er niet was geweest. Zes ponden bittere gal bestreken met honing, is wat men liefde noemt. Het zoet komt voort uit het zuur, het zuur uit het zoet. Samen voeden ze droeve blijdschap en blijde droefheid

Misschien heb je wel eens alsem [bittere kruiden] zien opgroeien uit een rivierbedding. Zo is de bittere liefde een kwelling onder de schijn van zoetheid.

4. De absolute overgave

Dichters die binnen dat de petrarkistische model werkten, werden geacht variatie op steeds hetzelfde thema te vinden. Een van die thema's was de absolute overgave van de man aan de vrouw die hij aanbad.

Daniel Heinsius, Emblemata amatoria. Leiden 1601.

Te stante virebo

Haar leven is het mijn, mijn blijdschap moet ze geven,
Haar vreugden zijn de mijn, één ziele doet twee leven.
Als ik maar eens de dauw, de dauw van hare jeugd
Mag voelen op mijn hart, dan word ik gans verheugd.
O, dat zij maar eens zou de kracht van hare stralen
Tot op de diepen grond mijns harten laten dalen.
Mijn leven dat ik voer, en heb ik maar tot pand,
Die ik verkoren heb, die draagt mij in haar hand.

Ut virides edere, durat dum Pyramis, errant,
Sic mihi te stabit stante, virente viror.

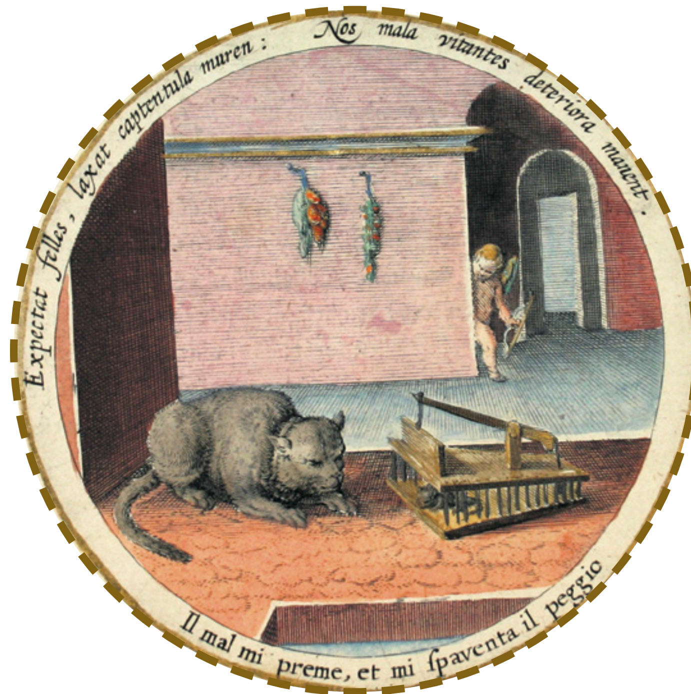
Als jij staat, bloei ik

Haar leven is het mijne, van haar moet mijn blijdschap komen. Haar vreugde is ook de mijne. Een ziel doet ons beiden leven. Het zou me verheugen als ik eens de dauw van haar jeugd op mijn hart zou mogen voelen. Als ze maar de kracht van haar stralen tot diep in mijn hart zou willen laten doordringen. Mijn leven heb ik slechts als onderpand, zij die ik heb uitgekozen draagt mij in haar hand

Zoals klimop fris slingert rond een obelisk zolang die rechtop staat, zo staat mijn kracht als jij fier staat.

5. De absolute macht van de vrouw

De keerzijde van de medaille was dat de vrouw binnen dat petrarkistische model alle macht had. Zij kon de man laten doen wat zij wilde, en hem als haar prooi behandelen.

Daniel Heinsius, Emblemata amatoria. Leiden 1601.

Il mal mi preme, & mi spaventa il peggio

Als ik in liefde ben, dan ben ik als gebonden,
Als ik daar buiten ben, dan ben ik gans geschonden.
Wat doe ik doch aldus? ontbonden wil ik zijn.
Als ik ontbonden ben, dan meerdert doch mijn pijn.
Als ik dus lange blijf, ik moet mijn vreugden derven [=missen]
Als ik dus niet en blijf, dan moet ik doch wel sterven.
Als ick gesloten blijf, dan blijf ik in den noot,
Als ik ontsloten word', dan ga ik in de dood.

Expectat felles, laxat captentula muren:
Nos mala vitantes deteriora manent.

Het kwaad bedrukt me, het ergste schrikt me af.

Als ik in de liefde ben, ben ik als vastgebonden. Ben ik er buiten, dan ben ik geschonden. Wat moet ik toch doen? Ik wil ontbonden zijn, maar als ik ontbonden ben neemt mijn pijn toe. Als ik hier langer blijf, zal ik geen vreugde hebben.

Als ik wegga zal ik sterven.
Als ik opgesloten blijf, blijf ik in nood.
Als ik vrij kom, dan ga ik dood.

De kat wacht af terwijl de muis de kooi open doet.
Zo staat ons, wanneer we kwaad vermijden, het ergere te wachten

6. De weerloosheid van de minnaar

In 1611 schreef Pieter Cornelisz. Hooft, bij wijze van reactie op de bundel van Daniël Heinsius die in 1601 verschenen was, zijn eigen bundel met ***Emblemata amatoria***. In die bundel is het petrarkistische model ook overal aanwezig, en de rol van de mannelijke minnaar wordt er des te meer een van lijden, afzien en wachten. Het belezen publiek waar Hooft deze bundel voor schreef – naast subscriptio's in het Nederlands waren er ook in het Frans en Latijn – kon de knappe variaties op datzelfde thema wel waarderen.

Zij drukt en heft.

Nu heft gij overeind, dan drukt gij mij heel krom,
Ach wrede speelzieke! Min, hoe springt gij met mij om?

Premitque levatque.
Deprimis, attollis frondosæ brachia sylvæ.
Deprimis, attollis? Caurus es, aut es amor.

Tout vient d'amour.
Comme un vent violent les rameaux hausse & baisse,
Ainsi l'amour nous livre & plaisir & tristesse.

Hij drukt neer en heft op.

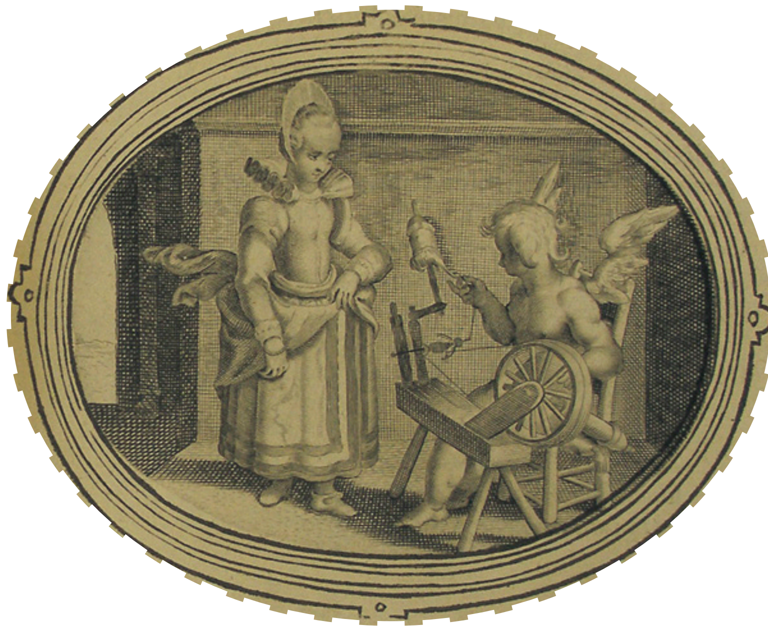
Dan weer blaas je me overeind, dan weer heel erg krom.
Ach, wrede speelzieke god van de liefde, hoe spring je toch met me om?

Hij drukt neer en heft op.
Neer drukt gij, omhoog jaagt gij van loovrig bos de takken,
Neer drukt gij, omhoog jaagt gij? De storm zijt gij of Liefde

Alles komt van de liefde.
Zoals een felle wind de twijgen heft en buigt,
Zo bezorgt ons de liefde genot en droefheid.

7. De rol van man en vrouw

De man lijdt en wacht, de vrouw beslist: in die emblemen troffen jongeren in feite de omgekeerde wereld aan. In de echte wereld zullen de rollen van de actieve en passieve speler in het liefdesspel vaak omgedraaid zijn. Met dat probleem gaat Heinsius in een van zijn emblemen dieper in: in de emblematische context wordt de man een weerloze aanbidder van een vrouw. Wordt hij daarmee ook een vrouw?

Daniel Heinsius, Ambacht van Cupido. Leiden 1613.

Dum colo fœminam, hoc fio

Mijn wijsheid, mijn verstand is minder als twee ogen,
waardoor ik word geleid: mijn hart, mijn groot gemoed,
mijn mannelijke kracht kunnen zich niet vertogen,
als gij, o jonkvrouw, de zware strijd aangaat.
Ik word zoals gij bent. Ik krijg uw lijf en zinnen,
ik volg naar uw doen. Godin, daar ik op u bouw
kom ik u zo nabij, dat ik begin te spinnen.
Was ik ooit eerst een man, nu ben ik dan een vrouw

Als ik een vrouw vereer, word ik dat ook.

Mijn wijsheid en mijn verstand zijn minder waard dan de twee ogen waardoor ik word geleid. Mijn hart, mijn ziel,mijn mannelijke kracht kunnen zich niet manifesteren als gij, jonkvrouw, met mij de strijd aangaat. Ik word als gij. Ik krijg uw lijf en verstand, en die als u. Godin op wie ik bouw, ik kom u dan zo nabij dat ik begin te spinnen. Was ik ooit eerst een man, nu ben ik een vrouw.

8. Wat moet de minnaar dan?

In zijn tweede bundel uit 1613 ging Heinsius Cupido niet alleen steeds nadrukkelijker in een Nederlandse context situeren, hij werd ook concreter in het geven van adviezen aan de jonge lezers. Wat konden en moesten die doen om van de liefde een succes te maken?

Daniel Heinsius, Ambacht van Cupido. Leiden 1613.

Puer denuo

Het loze Venus' kind, gelijk de kinders plegen
Die nog onnozel zijn en lopen in den rok,
Heeft iewers uit den hoek een houten paard gekregen.
Het paard dat hij berijdt is ene bezemstok.
Let hier, ô Minnaer, op, indien gij wilt beërven
Hetgene dat gij zoekt, eer gij het spel begint.
Want zonder zot te zijn en zult gij niet verwerven.
Die recht getroffen is, wordt wederom een kind.

Nogmaals kind zijn

Het gemene kind van Venus heeft, zoals kinderen dan gewoonlijk doen die nog jong en onschuldig zijn en in kinderkleren lopen, ergens uit een hoek een houten paard gepakt. Op dat paard rijdt hij nu, het is een stok van een bezem. Kijk hier goed naar, minnaar, voordat je je in het spel van de liefde stort, als je wilt krijgen waarnaar je op zoek bent. Zonder zot te worden zul je niet krijgen wat je wilt. Wie echt verliefd is, die wordt weer als een kind.

9. En hoe een goed huwelijk te sluiten?

Opvallend is dat over het huwelijk door Heinsius wordt geschreven in termen die zo aan de economie ontleend lijken te zijn. In de liefde moet men geen te grote risico's nemen en de risico's spreiden. En men moet erin investeren om te kunnen oogsten.

Daniel Heinsius, Ambacht van Cupido. Leiden 1613

Amoris semen mirabile.

Zie Venus' zaaier aan. hij gaat zijn zaad uitspreiden
De wereld om en om, gelijk een landman doet.
Het zaad komt weder voort, en zonder lang te beiden
Geeft vrucht op zijnen tijd, die d'aarde weder voedt.
De vruchten die het brengt, die zijn begaafd met reden,
Met wijsheid en verstand, en wonderlijk van aard.
Die vruchten houden op de landen en de steden.
Wijst mij toch ene boer die zulke vruchten gaart.

Wonderlijk zaad der liefde.

Kijk naar de zaaier van Venus, hij spreidt zijn zaad uit, over de hele wereld heen, zoals een boer dat doet. Het zaad komt op, en levert zonder dat dat lang duurt vruchten op, en daar wordt de wereld weer mee gevoed. De vruchten [dat zijn: de mensen] die de wereld voortbrengt hebben verstand en wijsheid en zijn wonderbaarlijk van aard. Die vruchten houden landen en steden in stand: wijs me maar eens een boer aan die zulke vruchten oogst.

10. De zin van het huwelijk

Het huwelijk werd in de loop van de zeventiende eeuw meer en meer gezien als een soort bondgenootschap, vriendschap tussen man en vrouw. De katholieke kerk had het huwelijk gepresenteerd als een de omgeving waarin kinderen grootgebracht konden worden. De protestantse kerken benadrukten het idee dat de liefdespartners elkaar moesten helpen. In de bundel ***Amorum emblemata*** [Emblemen over de liefde] van de Zuid-Nederlandse auteur Otto Vaenius, wordt dat idee niet alleen het Nederlands, maar ook in het Latijn, Engels, Frans en Spaans beschreven. Lezers in verschillende Europese landen konden kiezen uit die combinatie van talen die voor hen aantrekkelijk was. Alle uitgaven hadden in ieder geval de Latijnse tekst, gebaseerd op een tekst van de Griekse filosoof Aristoteles.

Otto Vaenius, Amorum emblemata. Antwerpen 1608.

Duo simul viventes ad intelligendum et agendum plus valent quam unus

d'Ene hand wast d'andere.

Dat d'een den andr'ren helpt, is waard te zijn geprezen,
Deez' kreuple liefd'den wegh seydt aen dees' liefde blindt/
Deez' blinde draagt op hem deez' kreuple wel-bemind.
d'Een liefd van d'ander moet 't gebrek behulpig wezen.

Cæci humeris gestatur Amor pede claudus vtroque:,
Mutuat hic oculos, commodat ille pedes.
Candido amore nihil maius, nil dulcius, atque
Vberius, magis ac auxiliare nihil.

Als twee tezamen leven kunnen ze beter plannen maken en uitvoeren dan één alleen.

De ene hand wast de andere

Dat d'een de ander helpt, dat is iets om te prijzen. Deez'
kreupele verliefde wees de weg aan deze verliefde blinde.
Deez' blinde draagt op zich deez' kreupele wel-beminde.
d' Ene verliefde moet het gebrek van de ander verhelpen.

Amor die met beide voeten hinkt wordt op de schouders
van een blinde gedragen; de één leent de ogen, de ander
geeft zijn voeten. Niets is groter, niets aangenamer en rijker
dan stralende liefde, en niets geeft meer hulp.

11. Een basis in de bijbel

Na die twee bundels van Heinsius en de bundel van Hooft, die alle drie sterk op het petrarkistische model leunden, verscheen in 1618 een ander soort liefdesembleembundel op de Noord-Nederlandse markt. Het was Jacob Cats' ***Zinne- en minnebeelden*** [Afbeeldingen over de liefde, vol betekenis]. Cats gaf zijn emblemen een nog meer realistische basis. Niet alleen de afbeeldingen vertonen bij hem verwijzingen naar de toenmalige werkelijkheid, de adviezen die hij in zijn emblemen formuleert worden ook nog praktischer van toon dan in de tweede bundel van Heinsius al het geval was. Bovendien verbindt Cats zijn adviezen en uitleggen steeds met verhalen uit de bijbel. De bundel werd een zeer groot succes. In 1627 werd hij nog eens in zijn oorspronkelijke, grote formaat herdrukt, daarna verscheen hij ook vaak in zakformaat.

Jacob Cats, Sinne- en minnebeelden. Rotterdam 1627.

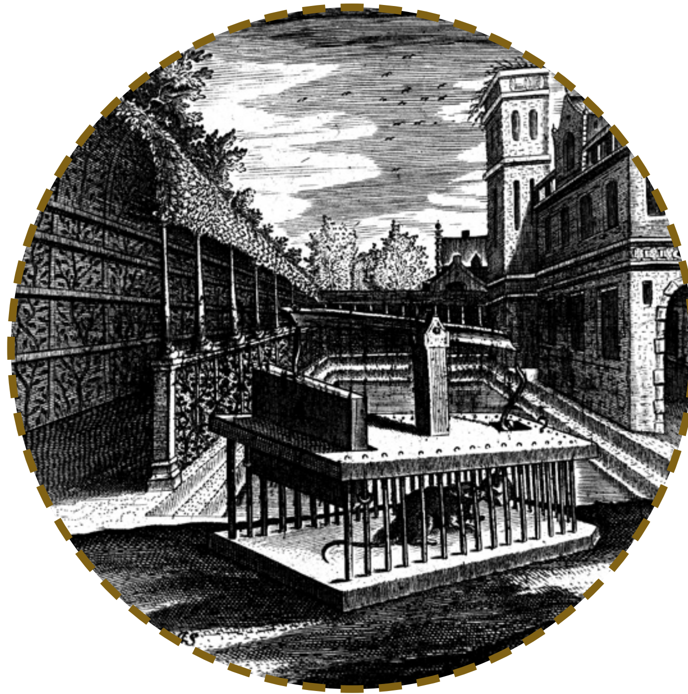
Het deel wil zijn geheel.

Vraagt iemand hoe het komt dat alle jonge zinnen
Zich snellen uit hun aard, zich stellen om te minnen,
Die kapt een aal in tweeën, en staat een weinig stil,
En ziet hoe ieder stuk zich weder voegen wil.
God heeft eens van den man een ribbe weggenomen,
En daar is voor den man een vrouwe van gekomen:
Ziet hieruit rijst de min, en al haar zoet bedrijf,
Het lijf wil naar het deel, het deel wil naar het lijf.

Als iemand vraagt hoe het komt dat alle jonge mensen van nature zich haasten om de liefde te zoeken, die moet maar eens een aal in tweeën hakken en daarnaar kijken. Kijk dan maar eens hoe elk van beide stukken zich weer bij het andere stuk wil voegen. God nam van de man een rib weg om daarvan voor de man een vrouw te maken. Daar komt de liefde vandaan, en al het zoets dat zij met zich meebrengt. Het lijf wil naar het stuk dat eruit is weggenomen, en het stuk dat eruit is weggenomen naar het lijf.

12. Ook Cats kende de regelen der kunst

Ook Cats wist dat hij werkte in een genre waarin die variaties op dat ene thema geboden waren. Hij nam veel van de petrarkische elementen over – hier zie je bijvoorbeeld weer de muis die in de kooi van de liefde gevangen zit – maar hij had ook oog voor de realiteit. In werkelijkheid hielden koele vrouwen en wanhopige minnaars lang niet altijd afstand voor het trouwen, en dus beschrijft Cats in zijn emblemen ook wat er dan kan gebeuren.

Jacob Cats, Sinne- en minnebeelden. Rotterdam 1627.

Die steelt, die queelt.

Ik vond eens op een tijd de liefste zitten slapen,
Ik zag haar rode mond ik bleef er op staan gapen,
Dies kreeg ik stelens lust. Maar wat een dieverij!
Ik stal een kus van haar, maar zij een hart van mij.
De muis nabij het spek die eet met groot verlangen,
Zij vat en wordt gevat; zij vangt en wordt gevangen:
Ziet wat een vreemde streek! wat kunstjes weet gij, lief!
Gij zit gerust en slaapt, en steelt nog uwen dief

Wie steelt, die lijdt.

Ik vond eens, op een keer, mijn liefste die zat te slapen. Ik zag haar rode mond, en bleef er met open mond naar staan kijken. Daarom kreeg ik zin iets stelen. Maar wat een dievenstreek! Ik stal een kus van haar, maar zij stal van mij mijn hart. Als de muis spek ziet dan wil hij dat eten. Maar de muis wordt gevangen. Hij vangt en wordt gevangen. Kijk wat een vreemde draai aan het geheel, wat weet jij dat te draaien, liefje. Je ligt in alle rust te slapen, en steelt toch van uw dief.

13. Praktisch tot en met

Zo praktisch werd Cats dat hij zelfs een vlijmscherpe analyse geeft van wat er vaak gebeurt in het proces van toenadering tussen geliefden. In dat proces doen de geliefden zich vaak anders voor dan zij zijn, in de hoop in de smaak te vallen. Allemaal schijn natuurlijk.

Jacob Cats, Sinne- en minnebeelden. Rotterdam 1627.

Naer haer waeyen, moet ick draeyen.

Hoe heers is Venus' kind! het doet ons, rechte slaven,
Juist zo mejuffrouw wil, nu hier dan elders draven:
Wij wenen als ze schreit, al zijn wij schoon gerust;
Wij lachen als ze grapt, ook tegen onze lust.
Wij zijn tot in de ziel ten dienste van de vrouwen,
Ach! wat een vrijer doet is niet als fali-vouwen;
En wie van onze jeugd dit ambacht niet en kan,
Die is in Venus' school een onbedreven man.

Hoe heerszuchtig is het kind van Venus. Hij laat ons, als echte slaven, juist zoals het meisje het wil, nu hier en weer daar heendraven. Wij huilen als zij huilt, ook al zijn wij zelf niet aangedaan. Wij lachen als zij een grapje maakt, ook tegen ons zin. Wij staan de vrouwen ten dienst. Ach, wat een verliefde jongen doet is niets dan vleien. En wie dat als jongeman niet kan, die is in de school van de nog niet ver gevorderd.

14. Tegen alles wat vies en voos is...

In 1624 verscheen, als reactie op Cats' Zinne- en minnebeelden, de bundel Emblemata of Zinne-werck van de Zeeuw Johan de Brune. De Brune had enerzijds meer oog voor de dingen die er in werkelijkheid gebeurden tussen jongens en meisjes, maar met de hand op de bijbel keurde hij die sterk af.

Johan de Brune, Emblemata of Zinne-werck Middelburg1624.

Nu, hola, mond! niet al te bont.

Gij zegt, gij draagt een pak, en gaat dus ommevragen
Wie dat het zelf, kwansuis, in uwe steed' zal dragen:
Elkeen ziet wat gij jaagt; een duivig bek-getrek,
Opdat ik niet en zegg', een innig tong-gelek.
Maer zijt gij niet beducht, wie dat op hem zal laden
Dat droevig zondgewicht, die hels-geneigde daden
Daarin gij licht verstrikt? Wel wilt gij zijn bevrijd?
Kust Godes Zoon, gelooft, en zijne gramschap mijd.

Jij zegt dat je een last draagt, en gaat rondvragen wie het in plaats van jou zou willen dragen. Iedereen ziet waar jij op jaagt, te zoenen als een stel duiven, om niet te zeggen: 'een innig tongverstrengelen'. Maar ben je niet bang dat wie zich daarmee inlaadt, zonde op zichzelf zal laden, en daden die de weg naar de hel plaveien, waarin je maar al te gemakkelijk verstrikt raakt? Wil je wel bevrijd worden? Kus dan de Zoon van God, en mijdt de toorn van God.

... en vooral tegen de tongzoen

.... zie toch de hoeveelheid wulpse zoenkunsten die er beoefend worden, die de jongemannen 's nachts in hun hersens bedenken [...]. Ik wil dit papier niet bekladden, met alle die dartele ontmoetingen; ik verdoem hier alleen dat Sodomitische overspel dat sommigen met de mond bedrijven, tegen de dank, en met spijtig verdriet van eerbare jonge meisjes, die hun mond moeten lenen om tot spoelvat en speelvat van vuile, en soms ook pokkige tongen te worden, '*die zy uyt een vodde-kot mede-ghebracht hebben*'.